

Blahoslav, Jan

Čejka, Mirek (editor); Šlosar, Dušan (editor); Nechutová, Jana (editor)

Liber II [Methafora]

In: Čejka, Mirek; Šlosar, Dušan; Nechutová, Jana. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1991, pp. 221-226

ISBN 8021002522

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122479>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Druhá věc již šetřiti sluší těm jenž chtějí ozdobně český mluvit, jest jakž se říká latíně *metaphora*, to jest, slov některých od jejich vlastního vyznamenání, nebo moci jejich a vlastnosti, poodnesení, a jinam k jiných věcí vyznamenáním obracení. Kteréhožto způsobu, i latíníci i Čechové a též i jiní jazykové, kdyby neužívali, častokrat myšlení svých nemohli by příhodně a srozumitelně, nadto *elegant*⁸⁶⁷ jazykem pronášeti. Velmi jest užitečná ta figura nebo způsob ten, a náramně mnoho se ho i v písniích svatých užívá.

A summou, mluvení nebo psání, kteréž jest tou figurou jako pokropené, bývá příjemné, milé, živé, hýbající, a pravě lidskou mysl maluje, *imaginationes menti dulces ingerit*; ut de poemate dicitur, quod sit loquens pictura, sicut et pictura est veluti tacens poema.⁸⁶⁸ Ale nechtěje o tom nadmíru šířiti, příklady/(220a) toliko některé ukaži slušného⁸⁶⁹ i neslušného té figury užívání; nebo kdo by to vše vypsati mohl.

Tito způsobové mluvení, pěkné metaphory v sobě vzdržují. Jako: *Ted náš pacholík take leze* (vida mladence ještě opodál od domu) *ja to moucha z pomýjí*.⁸⁷⁰ To slovo *leze* nemá tu svého vlastního vyznamenání; než kdyby řekl: *pohleď kam ten rak leze*, repit, tu by vlastně vznělo. A lo tam to tolikéž v sobě má jako by řekl: *náš pacholík velmi lehky*⁸⁷¹ jde; a když k tomu přidáš *jako rak*, tu teprv, figuru jenž slove hyperbole připoje, vymaluješ podlé své mysli jeho chod, nešvarný⁸⁷² a příliš nespěšný.

Item, když se říká o někom: *Ten pán čistě své sedláky dře*, tu opět jiné jest dřiti barana nebo kravu etc. Ale že beranu, když ho odřeš, odejmeš jeho všecku přikryvku,

⁸⁶⁷ *elegant* vybraně, vkusně

⁸⁶⁸ *imaginationes menti [...] tacens poema.* přivádí na mysl příjemné představy; jako se o básni říká, že je to mluvící obraz, stejně i obraz je jakoby mlčící báseň. (Uvádí se jako výrok řeckého básníka z 5. stol. př. n. l. Simónida z Keu.)

⁸⁶⁹ slušného vhodného, náležitého

⁸⁷⁰ viz fol. 290b

⁸⁷¹ *lehky* pozvolna, pomalu

⁸⁷² nešvarný nehezký, nedbalý

a s tím zdraví; i tak když sedlákům se odjímají živnosti⁸⁷³ daněmi a berněmi, ssuzování bývají eto., pěkně se v tom slovu *dření* zavře.⁸⁷⁴ A nadto když by, přidada k tomu ještě i přísloví, takto řekl: *Ubohý sedláček* (o některém jednom mluvě) *vodřel ho ten jeho ukrutný pán co lipu.*⁸⁷⁵

220b

Item, pěkná metaphora jest říci: *Chudičský byv přivínil se ke mně*. Ví se co jest *vinouti*, *přivíni*/(220b)*nouti*, *zavinouti*, *odvinouti*; admodum proprie et significanter, nec minus eleganter sic loquimur.⁸⁷⁶ — Item: *přišel na nic*; ještě víme, že člověk nemůž nebyti, a neb byti nic, poněvadž jest k věčnosti stvořen. — Item, o nešvarné⁸⁷⁷ ženě říkájí: *pravá svině*. A o někom řeknou: *není než kráva, jest hovado*,⁸⁷⁸ *pravý nedvěd, jako lev*.

V řečech Krysta Pána, přemnoho jest toho; zvláště když praví sám o sobě: *Já sem cesta*,⁸⁷⁹ *chleb*,⁸⁸⁰ *voda života*,⁸⁸¹ *vinný kořen*,⁸⁸² *vy ratolesti*⁸⁸³ etc.

Jsou pak také některé metaphory, a neb, mohly by býti, jichž nesluší užívati. Buď proto že sou nemravné a nepoctivé; jako onen sedláků syn přede panem mluvil o hruškách, že sou zhnílé *na vono*, t. jako etc. a otec potom před týmž pánem řekl, že bude syna tak trestati *až bude kakati* etc. Některé také metaphory bývají marné, bezpotřebné, ještě kdož jich užívá, za drziho a vysokomyslného oratora držán bývá; jako kuň, moha pěkně jíti, pokojně, nemůže než laškovati.

A protož, kdy a kterých metafor užívati sluší, má-li řeč ne ohyžďována ale ozdobována byti, kratce povím./

221a

(221a) I. Těch quae honestam in animo meditationem faciunt aptam loco et tempori.⁸⁸⁴ To jest, které sou poctivé, a nic nenáležitého v mysl posluchačů neumítají⁸⁸⁵ neb neuvozují. Nebo kteréž sou takové, ty se, jako řeči lehkomyšlné, lehkomyšlným, a bezbožným hodí. Jakož toho v krémách, kdež sedláci a někdy i lotrásové rozliční hývají, nemalo se slychává, dosti ohavných a stydkých, sic velmi vtipné vymyšlených a mistrovský složených sentenci, to jest, kousků řečí; jakož, *co by čert dělal, aby i toho mláta nepobožným neměl osladiti? Umít on, jako holuby pod necky*,⁸⁸⁶ *na dosti špatnou vnađu, světská hovádka lapati*. Ale ty věci od vážných múžů vzdáleny byti mají; nebo sou ratolesti⁸⁸⁷ *εὐτραπελλας* sive urbanitatis⁸⁸⁸ (český *šprymování oplzlé* vložili) kteroužto apoštol v epištole k Efezům zapovídá.⁸⁸⁹ Ale trefuj se někdy toho lecos plísknouti,⁸⁹⁰ i těm při nichž by sama vážnost spatřována býti měla. Jako, jeden znamenitý posluchač nezadního kazatele takto chválil po kázání:

8

⁸⁷³ živnosti živobyti

⁷⁴ zavře obsáhne

⁷⁵ viz fol. 302a

⁸⁷⁶ admodum proprie [...] loquimur. takto mluvíme velmi správně a výstižně, jakož i vkusně.

⁸⁷⁷ o nešvarné o zanedbané, špatné

⁷⁸ viz fol. 296b

⁸⁷⁹ J 14,6

⁸⁸⁰ J 6,35.48

⁸⁸¹ J 4,10.14; Zj 22,17

⁸⁸² J 15,1.5

⁸⁸³ J 15,5

⁸⁸⁴ quae honestam[...] et tempori. které činí důstojné uvažování přiměřeným času a místu.

⁸⁸⁵ neumítají neuvádějí

⁸⁸⁶ viz fol. 299b

⁸⁸⁷ odnože, odrůdy

⁸⁸⁸ *εὐτραπελλας* sive urbanitatis sprostoty nebo šprymování

⁸⁸⁹ srov. Ef 5,4

⁸⁹⁰ plísknouti plácnout, lehkomyšlně prohodit

Čistě pry mluvil a uměle, dosti toho aby pět let v domku⁸⁹² hejtnanem byl.⁸⁹³
 (221b) Přitom ještě mi se k tomu doložití vidí což napřed řečeno, totiž, že některá slova, ač jsou dobrá i zvykem přijatá, usitata et probata,⁸⁹⁴ však nejsou příliš poctivá, ale drobet nemravná. Protož lidé rozumní místo nich užívají jiných, jimiž jako skrze nějaké podobenství, per metaphoram, subjiciunt ea quae volunt.⁸⁹⁵ A to bývá, když potřeba toho zvláštní přijde. Jako kdyby měl někdo před čackými⁸⁹⁶ lidmi mluvit o něčích nemravných skutečích, i mluvil by takto: *Uklidil se⁸⁹⁷ tento pacholík neb člověk před domem.* Item, *zkuckal se;⁸⁹⁸* staří někteří říkali: *ztratil hřivny* etc. Ale někdo nevázný a nestydatý přijda řekl by: *zblil se* a *neb ušpráchal se*, a neb ještě nemravnější: *usral se*.

Takž podobně i vykladači svatých Písem sluší šetřiti vážnosti, a vybíratí slova případná. Jako u příkladu, když Bůh skrze proroky nazývá oírkev svou *poběhlou, scortum⁸⁹⁹* a *neb adulteram,⁹⁰⁰* vyložil-li takto vykladač: *Kurvo rozprostřelas se* etc.,⁹⁰¹ vlastně vyložil ale nemravně, a lidem vážným nepřijemně; chytrákům pak nepobožným k čemu se tím příčina dá, zkušené jest. Protož lépe místo toho slova *kurvo*, říci *ne/(222a)věstko*, ješto tolikež rovně povís, a bez ublížení mravům. Ale dí někdo: Proč lidé chtějí míti poctivější uši nežli Duch svatý usta? Odpo<věď>. Ba proč ty rádče moha poctivě mluvit i mluviš stydce, bez nuzné potřeby? Co ty

Proditur hac impura locutione, impurus animus et cor.⁹⁰²

tím prokazuješ, hloupost-li čili cosi jiného, t. srdce čímsi nepěkným naplněné, sud sebe sám. Kdyby nelze bylo jinak pověditi, měl by výmluvu spravedlivou; ačkoli ještě by periphrasis zůstávala etc. Duch svatý jak mluvil a proč, když by se slova jazyku toho kterýmž proroci mluvili soudila, zvěděl by zůstal-li by práv. A také, ten týž Duch svatý řekl: Smilstvo a všeliká nečistota ne nominetur quidem inter vos, sicut decet sanctos.⁹⁰³ Item: Kterékoli věci poctivé těch hleďte.⁹⁰⁴ Nelíbí se tedy Duchu svatému, data opera,⁹⁰⁵ nazdoru⁹⁰⁶ nemravně mluvití a bez potřeby, až by jazyček brněl říkati *kurvo, kurrva*; a zvlášť mladým lidem dobré jest neobouvatí se v škorně někoho velikého, ano nohy k tomu ještě malé.

⁸⁹¹ 1 K 10,23

⁸⁹² v domku v nevěstinci

⁸⁹³ hejtnanem představeným

⁸⁹⁴ usitata et probata užívaná i zvykem přijatá

⁸⁹⁵ per metaphoram [...] volunt. s pomocí metafory předkládají to, co chtějí.

⁸⁹⁶ čackými ušlechtilými

⁸⁹⁷ uklidil se vykál se

⁸⁹⁸ zkuckal se vyzvracel se

⁸⁹⁹ scortum nevěstku (srov. např. Iz 1,21; 23,15—16; Jr 2,20; 3,3; 5,7; Ez 16,30—35; 23,44;

Oz 4,14)

⁹⁰⁰ adulteram cizoložnou (srov. např. Ez 16,32; 23,37—45; Jr 13,27; 9,2; 23,10; Iz 57,3;

Oz 2,2; 3,1; 4,2; 7,4)

⁹⁰¹ Jr 2,20

⁹⁰² Proditur [...] et cor. Takovouto nemravnou řečí se prozrazuje nemravný duch a srdce.

⁹⁰³ ne nominetur [...] decet sanctos. aniž jmenováno buď mezi vámi, jakož se sluší na svaté. (podle Blahoslavova překladu Nového zákona, Ef 5,3)

⁹⁰⁴ srov. Fp 4,8

⁹⁰⁵ data opera s vynaložením úsilí, záměrně

⁹⁰⁶ nazdoru naschvál, schválně

222b Nejlépe to zlostným⁹⁰⁷ a klevetným sousedkám poručiti, ony aby tak mluvily tam někde jinde. Rovněž též může řečeno býti o tom slovu *čerti*. J. A<ugusta> v kázání o svatém Matěji,⁹⁰⁸ vyložil z latiny:/(222b) *Nechť s ním čert stojí*; moha čistě říci theologorum more:⁹⁰⁹ *ďábel*. Nevážní lidé toho slova rádi užívají, ale doloží předce: *zvyvedený*⁹¹⁰ *čert*. Ale lidé poctiví i světšti etc., když, pohnuti jsouce anebo rozhněvaní, někomu lají, zdržují se od slov těch nezpůsobných. Odtud jsou tyto phrases: *zvyvořený, zvyvotaný* etc.; *bídničte, potvorničte*; et similia.⁹¹¹

223a II. Těch kteréž nejsou špatné a nízké příliš, ješto by nevysvětlovaly věci té o níž se mluví, ale více zatemňovaly. Jako, kdyby někdo mluvě měšťanům neb panům, i bral slova, samým sedlákům, a neb samým některým řemeslníkům známá. (Jako, mluvě o někom že jest bloud hloupý, a že by byla potřeba aby byl dobře vytřepán,⁹¹² přidal by: *Nemá ten štospanem*⁹¹³ *býti fikován*⁹¹⁴ *ale vyhoblován* etc.) Avšak některé by i nízké byly, když by je Boží usta zvýšily, těch může slušně býti užíváno. Jako: *Duch svatý pověděl, že Goliáš měl kopti jako vratidlo tkadlcovo*⁹¹⁵ etc. Což v písniích⁹¹⁶ svatých jest, tomu jest se povinen každý učiti, rozuměti, beze všeho tím pohrdání. A kdyžž se tomu rozuměti naučí, bude potom i jinde všudy, týmž slovům i rozuměti snadně moci, i jich take k své potřebě slušně užiti. Ale jeden kazatel na večerním kazání řekl: *Přijavše/(223a) hojný obrok dne tohoto, Panu Bohu děkujeme*. Prorsus rusticum olebat; non fuit autem rusticus sed summus affectator novarum vocum et phraseon.⁹¹⁷ Moha slušně říci: *pokrm duchovní* a nebo *služby Boží, posilnění ducha našeho* vel *dobrodělní Božská* etc. Ita novarum rerum studiosi, plerumque dum urbani et eloquentes haberi cupiunt, insulsi fiunt.⁹¹⁸ Než staří Čechové, toho slova *obrok* mnoho užívali v svých psaních proti Římanům⁹¹⁹ a jejich kněžím; pravíce o nich, že svých věcí a ne Krystových hledají, totiž pry *obroků sytých* etc., to jest, platů velikých, desátků, a opatření hojných, přebend tučných etc.

III. Ty jsou metaphory nejlepší, kterýchž se již mnoho od lidí v úbec užívá, usitatae,⁹²⁰ ješto by metaphory byly, málo lidé tomu rozumějí, ale jako by vlastní slova nebo phrases byly tak se toho užívá, nebo vešly již lidem v zvyk. Jako, kdyby některému mládenci řekl: *Obětuj Panu Bohu květ mladosti své*, t. vynalož na to svůj mladý a ušlechtilý věk; aby v něm Panu Bohu sloužil, a v tom léta svá strávil.

223b Takové figury bývají lidem nejpříjemnější a i nejužitečnější. Nebo jaký užitek z pěkné řeči, když se jí nerozumí? jako by prostý Němec k prostému Čechu, svůj toliko jazyk umějícímu/(223b) německy mluvil. Apoštol napsal, že ten jemuž by

907 zlostným zlomyslným

908 Kázání o ustavení na biskupství svatého Matěje místo Jidáše, Litomyšl (Oujezdecký) 1540, Knihopis 845

909 theologorum more po způsobu teologů

910 zvyvedený eufemismus za *vyjebaný*

911 et similia a podobné

912 vytřepán vypeskován, vyplněn

913 štospanem velkým hoblíkem (z něm. *Stossbank*)

914 fikován vydrhnout, vyhlazen

915 I Král (I S) 17,7

916 zřejmě haplografií místo *psaních*

917 Prorsus rusticum [...] vocum et phraseon. Velice to zavánělo něčím venkovským, avšak nebyl to venkovan, nýbrž největší hledač nových slov a obrátů.

918 Ita novarum rerum [...] insulsi fiunt. A tak většinou se novotáři, chtějící být považováni za zjemnělé a výmluvné, stávají nevkusnými.

919 proti Římanům proti římské církvi

920 usitatae běžně užívané

nebyl kdo rozuměti mluvil-li by, sebe vzdělává a ne bližního;⁹²¹ jako by řekl: takový mluvitel chce aby o něm lidé mysleli i mluvili že jest nětco moudrého, důstojného, divná tajemství i zná i mluví etc.

Na věcech přirozených, všem lidem známých, i příkladové sou příjemní,⁹²² i metaphory odtud vzaté. Jako když říkají: *nezralý pry jest to rozum; nezralé učení; všechno vyžděbaní;*⁹²³ *květ mladosti; ten člověk pravě ktve;*⁹²⁴ *již zrá ubohý starc; dojde tudíž*⁹²⁵ *jako pečíté;*⁹²⁶ *zabil mráz;*⁹²⁷ *nezabí-li mráz; dávno sem na to ucho vlíkl a neb pozor měl; již se domíla.*⁹²⁸

At haec locutiones pene sunt proverbiales.⁹²⁹ Item, *spravedlnost má usta zacpaná.*

I ta také povědění tu své místo mají. Apoštol: *léní břicha;*⁹³⁰ *psi němí.*⁹³¹ Item, řečí s<(vatéh)>o Judy: zlí lidé že sou *planety, hvězdy bludné, a oblakové bez vody, stromové podzemní*⁹³² etc. — Item, zlořečení některá, ač nepřilíš chvalitebná: jako *draku starý, tísto,*⁹³³ *vyžlo*⁹³⁴ etc., koni nepokojnému a bújnému *šelmo.*

IV. Item, tu jest i vlastní i příhodné místo/(224a) metaphorám, kdež vlastních slov příhodných k vymalování mysli dostatečných a obvyklých není, ale potřeba sama k figurám přinucuje. Jako když díš: *Střela neb kulka prudce letí k cíli;* letění se tomu vlastně připisuje oož má křídla etc. Anebo, by zvláštní slova nebyla zlá, ale když non sunt tam significantia,⁹³⁵ nemají takové moci, ani tak způsobilého vyznamenání; metaphory pak měl by před rukama ušlehtilé, ad rem appositas,⁹³⁶ hejba-jící, jímž můžeš jako živou a mocnou řeč svou učiniti. Jako když díš: *Kratičký jest věk náš, prudce běží, plyne jako proud vody, ano jako pták letí a neb jako střela letí. Ta voda prudce běží, t. teče, plyne (ač to slovo plyne vlastně tomu přísluší což v vodě neb po vodě plyne).* Item když díš: *Plyň s Hospodínem, totiž, poroučím tě Bohu, jdi předce*⁹³⁷ *kams uložil, jaks zapřáhl tak tahneš* etc.

V. Tohož pak velice sluší šetřiti, aby k tomu metafory příhodné bral oož chceš v lidských myselech činiti. Jako, chceš-li vzbuditi k chvale Boží ukazáním Božích dobrodiní, díš, že *Bůh jest studnice dobroty nepřevážená.* K bázni je vzbuditi chtěje, díš, *ruka jeho že není ukerácena,*⁹³⁸ *moc všudy provádí,*⁹³⁹ *a moudrosti jeho/(224b) není počtu ani mtry, žádný se mu nevyběhá ani vychytruje, zlapá moudré v jich moudrosti*⁹⁴⁰ etc. — Zochvaluješ-li církev, nazůveš ji *rozkošnou vinnicí Pána zástupů* etc., *choťi nejmilejší nebeského krále.* — Proroci haněvše lid od Boha odstupující, nazývali

224a

224b

⁹²¹ srov. 1 K 14,4

⁹²² příjemní přijatelní, správní

⁹²³ vyžděbaní vypije; při džbáně vytlachá, vyžvaní

⁹²⁴ ktve kvete

⁹²⁵ tudíž stejně

⁹²⁶ pečíté jídlo určené k pečení nebo pečené; pečínka, pečivo

⁹²⁷ zabil mráz spálil, zničil mráz

⁹²⁸ již se domíla již je u konce, mole z posledního

⁹²⁹ At haec [...] proverbiales. Tyto obraty však mají téměř charakter přísloví.

⁹³⁰ Tt 1,12

⁹³¹ Iz 56,10

⁹³² Ju 12—13

⁹³³ tísto čubko, feno

⁹³⁴ vyžlo, nom. vyžle lovecký pes slídič

⁹³⁵ non sunt tam significantia nejsou tak výstižná

⁹³⁶ ad rem appositas příhodné k věci, případné

⁹³⁷ předce dál, pryč

⁹³⁸ Nu 11,23; Iz 50,2; 59,1

⁹³⁹ Ž 58(59),10

⁹⁴⁰ 1 K 19—20

jej *nevěstkou*; *slyš nevěstko slovo Páně*,⁹⁴¹ dí jeden. Item ukázati chtěvše jak sobě Bůh váží věrné, připodobňoval je k zřítelnicí oka;⁹⁴² item že sobě Bůh na ruce vyryl jméno aby nikdy nezapomněl.⁹⁴³ Naodpor, nevážení sobě Páně velikého počtu hříšníkův, ukazovali krůpějí padající od okovu vody.⁹⁴⁴

VI. Ovšem pak na to pamatovati sluší, že ne na každém místě a při každé příčině, každéh o slova může se užití.

Kazatel v kázání, může podlé příčiny, dabla *hadem*, *drakem starým*⁹⁴⁵ etc. nazvati; peklo *jezerem hořícím*⁹⁴⁶ etc.

Ale doma v obecném mluvení, hned se to tak netrefí, ubi non tanta grandiloquentia requiritur. Oportebit itaque et hic servare decorum,⁹⁴⁷ co kde sluší souditi, i jiných rozumných pilně šetřiti, qui praecepta morum imo et artium, factis exprimunt.⁹⁴⁸

A opět, kdyby vážný muž, slov neb metafor, příliš nějakých pochlebných, lahodících etc. (225a) užíval, tu kdež sluší vážně mluvit; nemenší škoda byla by, nežli by tu vážný byl kdež ochotná lítostivost a přívětivá vlídnost ho ozdobovati má.

Kazatel kázání čině, kdyby tak mluvil, slov i způsobů jejich takových užíval jako když máte s svým dítětem mluví, a neb s lidmi, doma s čeládkou svou neb

Slova dětinská, verštatní.

s jinými mluvě, kdyby kazatelského způsobu nesložil; pro první, za pochlebníka neb i nerozumného etc.; pro druhé, za příliš tvrdého faryzeje, neochotného a hněvivého souzen byl by; id est, aut scurra blandiendo, aut *μισάνθρωπος* importunam gravitatem retinendo haberetur.⁹⁴⁹

Prvního příklad: na kázání tak co chůva s dítětem mluvě lisavé i říci: *Tak těhle náš Pán Bůh ty pokutičky vložil, a nemůžemeel jich od sebe odstrčití etc.*

⁹⁴¹ Ez 16,35

⁹⁴² Ž 16(17),8

⁹⁴³ Iz 49,16

⁹⁴⁴ Iz 40,15

⁹⁴⁵ Zj 12,9; 20,2

⁹⁴⁶ Zj 19,20; 20,10.14.15; 21,8

⁹⁴⁷ ubi non [...] servare decorum kde se nevyžaduje tak vznešená mluva. Bude ovšem i zde třeba zachovávat slušnost

⁹⁴⁸ qui praecepta [...] exprimunt. kteří vyjadřují mravní i umělecké (popř. odborné) zásady svými skutky.

⁹⁴⁹ id [...] retinendo haberetur. tj. byl by považován buď za šaška pro své pochlebování, nebo za misantropa pro zachovávání strohé důstojnosti.